

המעט שביניהם

הספרות על הקיבוץ, יותר מכל ספרות אחרת, אולי בשל הממדים התחומיים שלו, היתה תמיד תמונת מראה מדויקת של פני החברה הקיבוצית באותה עת. ספרות הראשונים - מעגלות של מלץ, הוא הלך בשדות של שמיר, אפורים כשק של מוסנון, ביתו של אדם של ארד, קידות עץ דקים של שחם, ורבים אחרים - ציירה בדרך כלל גיבורים עזי יצרים על רקעה של חברה משימתית. ספרות האחרונים, במיוחד מאז משבר ההפרטה, מציירת גיבורים חיוורים על רקעה של חברה מתפוררת. הביתה של אסף ענברי הוא כרוניקה נטולת פסיכולוגיה (ונטולת נוסטלגיה) של חברה שלמעשה עברה מן העולם, ואילו ספרה של עמירה הגני מה שביניהם (ספריית פועלים, 2010) הן

הפרודות שנתרו לרחף בחלל הקיבוצי מן החבילה שנתפרדה. הדברים שעל גב ספרה אומרים זאת במפורש: "הם נעים במרחבי הקיבוץ איש במסלולו... ומה שביניהם חושף סדקים במדרכות ובלבבות. שוב ושוב הופך 'היחיד' להתגלמות של בדידות... מי ילך בתלם? מי יסטה? מי יישאר ומי יבחר להסתלק?"

מצב התפוררות זה משתקף גם במבנה היצירה. מה שביניהם אינו רומן ואינו אסופת סיפורים, אלא כ"ו קטעים הנושאים את שם אחת או יותר מהדמויות ("איזי", "אברהם", "מרים", "אברהם, שייקה" וכן הלאה), הקשורים ביניהם בקשר עלילתי רופף, ויותר משהם פועלים זה על זה, הם פשוט מונחים זה לצד זה.

רוב הדמויות הן בעלות זיקות אנושיות מצומצמות שהניכור והניתוק מאפיינים אותן: ניתוק בין בני זוג, ניתוק בין דורות, ניתוק בין אדם לרעהו. יש לכך אינספור דוגמאות, אבל במקום ללקט אותן מפרקים שונים אביא כאן בהרחבה דוגמה אחת מדבריה של מרים, אשתו של אברהם, ממיסדי הקיבוץ ומעמודי התווך של המטע, איש עבודה הממעט בדברים עד שאפילו המספרת מוצאת לנחוץ להעיר לו על כך: "אבל למה כל כך מעט? למה מעולם לא כדי התקשרות שיחה של ממש, כדרך אנשים בתוך עשייה בצוותא". אברהם ומרים נזכרים במשותף בפרק ג' ומרים שבה לבדה בפרק כ"ב שבו היא מיטיבה לנסח את תובנותיה. וכך היא מדברת שם על קשת של נושאים (ההדגשות הן שלי - ע"ל):

"לפעמים אני אומרת אברהם והוא איננו עונה... אני שולחת יד לדעת והיא מבשרת לי שהוא איננו. קם ויצא. הבוקר גמור, כאילו החמצתי משהו שאין לו חזרה... ככה זה אצלנו: כאן ושם. כאן זה אני. שם זה הוא. שתי תבניות... (עמ' 134) החדר שלנו - מובלעת של קיום בתוך שום דבר בועתי, שחור, דומם, שהוא כל היתר... החדר שלנו - ריבוע קטן, מוצק, בתוך חושך גמור ודממה מוחלטת בחוץ... בלילה זה אי, יותר נכון חללית, ואני בחללית הזאת כמעט לבדי, כאילו ססתי גם אני לבדי בתוך חלל ששום פגישה לא תקרה בו... מה זה, שייגעון? איך יכולים אנשים כמוני וכמוך לקבל על עצמם ניתוק כזה? זה פשוט לא אנושי, זה מנוגד בכלל לטבע האנושי... (עמ' 135).

המילים המודגשות הן נקודות ציון בדבריה: "החמצה" של הזוגיות; אברהם ומרים הם כשתי "תבניות" שאינן מתקשרות זו עם זו; "החדר" הקיבוצי שלהם הוא כמו "מובלעת של קיום" בתוך בועה קיבוצית; מסביבו שורר "חושך גמור ודממה מוחלטת"; נדמה לה כאילו היא חיה על "אי" או "חללית", "לבדה"; בתוך חלל ש"פגישה" אנושית אינה אפשרית בו; "ניתוק" כזה הוא "שיגעון", משהו "לא אנושי", בניגוד

"לטבע" האדם.

אני סבור שאין צורך להכביר מילים, רבים מאתנו שנולדו או חיו בקיבוץ מכירים את הנושא, ועמירה הגני, ילידת קיבוץ שחיה בו עד היום, בוודאי מכירה זאת טוב מכולנו. עם זאת נדמה לי, שיותר משיש כאן האשמה, או תוכחה, זה קצת מאוחר לעניין זה, מבטא ספרה שברון לב ועצב גדול שאין לו תיקון. שתי דמויות בלבד חורגות ממצב עניינים זה: איזי שמתאבד בטביעה בפרק הראשון, ויצחקלה, בנם הצעיר של מיכה ובלה, שעוזב את הקיבוץ. התאבדותו של איזי אינה מופענחת עד הסוף. המעשה גם אינו מותיר שום רושם או זעזוע של ממש על חברי הקיבוץ, פרט לתחושת הזוועה שבדבר. "זה מה שבעיקר מחריד אותי - אומרת ענת, הדמות הצעירה הדעתנית שגם חותמת את הספר במעין מקאמה שירית - תארו לכם כמה נחוש היה בהחלטה הזו, כמה לא היה אכפת לו משום דבר... ככה לגמור בבוקר כזה" (עמ' 12).

ובאמת, איזי שוקע במי הברכות שמכסים עליו וממשיכים לעמוד במקומם. אף שאירוע דרמטי זה פותח את הספר, אין לו המשך. גם אשתו של איזי, חנה, הווג חשוך ילדים, היא דמות לא מופענחת, שמקצת במילים. היא שוכבת עם המזכיר, אפרים, שמבקש ללמוד ממנה משהו על מניעיו של איזי, אך לא מגלה דבר.

יצחקלה אינו דמות מעניינת בזכות עצמה, אבל המעשה שהוא עושה, מדעת או שלא מדעת, הוא חריג בנוף סביבתו. יצחקלה, שהשתחרר לא מוזמן מן הצבא, מבקש לעזוב, וכדי לממן את עזיבתו הוא גונב תרמיל אבוקדו מן המטע כדי למכור אותו בחוץ. הוא נתפס עוד בטרם השלים את תוכניתו, ומחליט לעזוב בו ביום, לאחר שהוא מסרב לשיח הקיבוצי של בירורים, שיחות, הכאה על חטא, ואולי כפרה או סליחה. יצחקלה כבר שייך לדור אחר שחושב לגמרי אחרת. כל מה שהוא רוצה, כדבריו, זה "להיות חופשי לרצות", יהא פירושו אשר יהא. הוא אינו רוצה לפרש ואינו רוצה לתרוץ: "הוא לא חשש מפני דרישת הסברים, מפני שלא התכוון כלל להסביר דבר". ניסיונות רכז המטע, שייקה, והמזכיר, אפרים, לשוחח עמו נהדפים, ורק האיום לפנות למשטרה מטריד אותו. על שאלת המזכיר, מדוע לא פנה כמו כולם לבקש חופשה? הוא משיב: "תשמע אפרים, אני לא במקרה לא באתי אליכם, לא אז ולא עכשיו. אין לי כוח לכלל הברבור הזה - למה, מתי, לכמה זמן. אין לי תשובות. אני לא יודע, רק שפשוט אני צריך לזוז מכאן" (עמ' 79).

אפרים אומר לו כי הוא מזכיר לו את איזי, שהתאבד מבלי להשאיר מילת הסבר, אפילו לא לחנה, אלמנתו. על כך משיב יצחקלה בפשטות תשובה שכבר נתקלנו בה קודם "לא תמיד יש מה להסביר", ומוסיף מייד בהמשך: "תראה, אין הסברים. פשוט נמאס ומסתלקים" (עמ' 80).

אבל כפי שנראה להלן יצחקלה איננו איזי. לכאורה נדמה כי יצחקלה נעדר כל זיקות אנושיות, הוא נוהג באדישות כלפי סביבתו הקיבוצית, מסרב לספק הסברים ואפילו לא נפרד מהוריו ומחבריו. כך "יצחקלה 1" בפרק י"א, אבל "יצחקלה 2" בפרק י"ב, לאחריו, מתגלה כאיש אחר. מיד עם עזיבתו, עוד בתחנה המרכזית של העיר הסמוכה שבה עשה את הלילה, הוא נחלץ לעזרת אדם קשיש הסוחב שני שקים ומסייע לו במשאו. מתברר כי שמו פלטיאל, והוא מושבניק ממושב שדמות ושני השקים הן שקי זרעים לצורך זריעה מחדש של שדותיו שנרקבו. בין יצחקלה ופלטיאל נרקמת מיד ידידות והוא שוכר אותו בו במקום לשלושה חודשי עבודה במשק שלו. בקיצור, אם בקיבוץ חשבו ש"יצחקלה 1" הוא מנוכר, אדיש, אגואיסט וכדומה, הרי שעם עזיבתו נעשה "יצחקלה 2" אנושי, מתחשב, עוזר וכדומה.

אירית ויסמן מינקוביץ

נמל מילים

יעקב – אגרוף קמוץ

כְּשִׁילְדִיו בָּאִים אֵלָיו בְּלֵב מְכֻסָּס לְכַבּוֹת אֶת הָאֵהָבָה,
יעקב – אגרוף קמוץ
נִכְפָּף בְּחִיק רַחֵל וּמְכַרִּיו עַל חַיֵּי שְׁמָטָה.

בְּרִיּוֹת הַלֵּב יוֹסֵף מְנַכֵּשׁ בְּבוֹר אֶת הָעֵקֶרְבִים,
מְסַבֵּב הַיְבֵלִית מִגְבִּיָּה פָּרָא, הַסְרָפָד מִתְפַּשֵּׁט.
צָרִיד לְהַעֲנִיק טַעַם לְאֲדָמָה, אוֹמֵר בְּנֵימִין
וּמְמַלִּיחַ אֶת הָרְגָבִים.
הַשָּׁנִים כִּהְרַגְלָן – מִתְפֹּרְרוֹת.

משיגי גבול

מַעֲבֵר לַעֲצֵי הַבְּרוּשׁ שֶׁנִּטְעַע לְהַסְתִּיר פְּנֵיו מֵעֵינֵי,
יָמָיו שֶׁל שְׁכֵנִי, זֹרְמִים בְּחֶצֶר הַסְמוּכָה
אֲבָל קוֹלוֹ רוֹמֵס אֶת הַיָּרֵק, מִפְּשִׁיט אֶת חַיֵּיו בְּאֲזֵנֵי.
עֵינֵי הַבְּרוּשִׁים שֶׁלוֹ עוֹקְבוֹת אַחַר כְּפִתוּרֵי עוֹרֵי, גְּמִישוֹת אֲנָחוֹתֵי.
בוֹלְשׁוֹת אַחַר קְפָלֵי הַלֵּיכּוֹתֵי, נִזְנָוֹת מִהֶבֶל פִּי,
דוֹקְרוֹת בְּשִׁתִּיקוֹתֵי וְעוֹשׂוֹת בְּבֵיתִי כְּבִשְׁלֵהֵן.
הוא בביתו
וְאֲנִי כְּלוֹאָה בְּחֶסְרִיו.

מתוך הספר **ציפור מעמידה פנים** העומד לראות אור בספרי 'עתון 77'

של דבר, למרות השוני שלהן זו מזו, הקובלנות שבפיהן דומות. מסכמת אותן במקאמה שירית בת דור הביניים ענת (שבגלל הצורה השירית אני נטה לראות בה את בת דמותה של המחברת) הכותבת בפרק כ"ו: "לאן כולם נעלמים פתאום / ואין שם לב / לאן כולם / הנה היו הנה אינם..." וכן הלאה לאורך שלושה עמודים. ההרגשה היא כאילו העולם פתאום התרוקן, חצר הקיבוץ ריקה, ותחושה של עזיבות וכאב שורה במקום.
נדמה לי כי עמירה הגני מסכמת בספרה מצב קודם שכבר השתנה. צורות החיים הקיבוציות מתחדשות ומתגוונות, בנים חוזרים, חדשים מצטרפים אם כחברים ואם כנלווים. הקיבוץ הזה, כמדומני, טרם מצא את ביטויו הספרותי, אבל אין ספק שגם הוא יבוא.

א
אִישׁ לֹא מִקְשִׁיב כִּי בְרוּחַ הַמַּלִּים אָבָק,
יְכַלְתִּי לְשִׁמֵר אוֹתָן בְּעֲצֻמוֹתַי, לְאֲבֹרֵן בְּעוֹרֵי.
אֲבָל אַתָּה מִסֵּב אוֹתָן לְשִׁלְחָנָה,
מִטָּה קוֹנֵכִיתָהּ לְהַמִּיתָן.
אַתָּה נִמְלֵל שֶׁל מַלִּים,
וְאֲנִי בָּאָה לְפָרֵק אוֹתָן עַל רְצִיפָהּ.

ב
הַשֶּׁמֶשׁ מִתְרוֹקֶנֶת מִצְבָּעָה
הַנִּמְסָךְ לְזִמּוֹן,
מִפְּנֵה מְקוֹם לְמַחִילָה.
הַצִּלִּיל נִפְרָד מִקוֹלוֹ,
מוֹתִיר לְדוֹמִיָּה הַמַּיָּה,
וּכְמוֹ יוֹנִים אֲנַחְנוּ מִתְמַסְרִים.

יהירות

מוֹטֵב לְהַתִּיר לְשִׁתִּיקָה
לְרֶשֶׁת אֶת הַמַּלִּים
שֶׁלֹּא תִהְיֶינָה קוֹלוֹת נְפִץ, חֲסֵרוֹת צוּרָה, אֲנִי אוֹמֵרֵת.
אֲבָל הַיְהִירוֹת נֶאֱחָזֵת בְּשִׁרְשֵׁי
וּפִי נִמְלֵא אֶפְלָה.
וּבְאַחַת, חוֹמֵק הַחוּף מֵאַחוֹרֵי
בְּצִרְחָה.

יתר על כן, לפני העזיבה תהו ממה יתקיים בחוץ, ורצו לעזור לו. אולם יצחקלה, באיזה ביטחון פנימי שהוא לעתים נחלת התמימים בלבד, לא היה מודאג כלל. והנה באמת, בו ביום, מצא סידור לשלושת החודשים הראשונים לאחר העזיבה. אין ספק שהעימות הזה בין שתי הדמויות מגלה את דעתה של המחברת על המציאות הקיבוצית המסרסת פונקציות אנושיות בסיסיות ומונעת מהן לבוא לכלל ביטוי. בפרק כ"ד, שני פרקים לפני הסוף, אנו פוגשים את "יצחקלה 3" שוב, הפעם במסע באמריקה. גם באמריקה לא בטוח שמצא את מקומו, הוא עדיין לבד ולא ברור לאן הוא חותר או ממה הוא בורח, אבל נדמה שהוא יותר חופשי משאר הדמויות.
לא הזכרתי כאן דמויות רבות מן הוותיקים ומן הצעירים, אבל בעיקרו